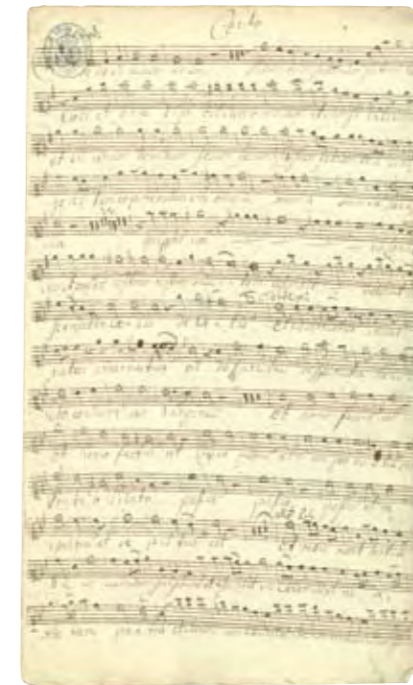
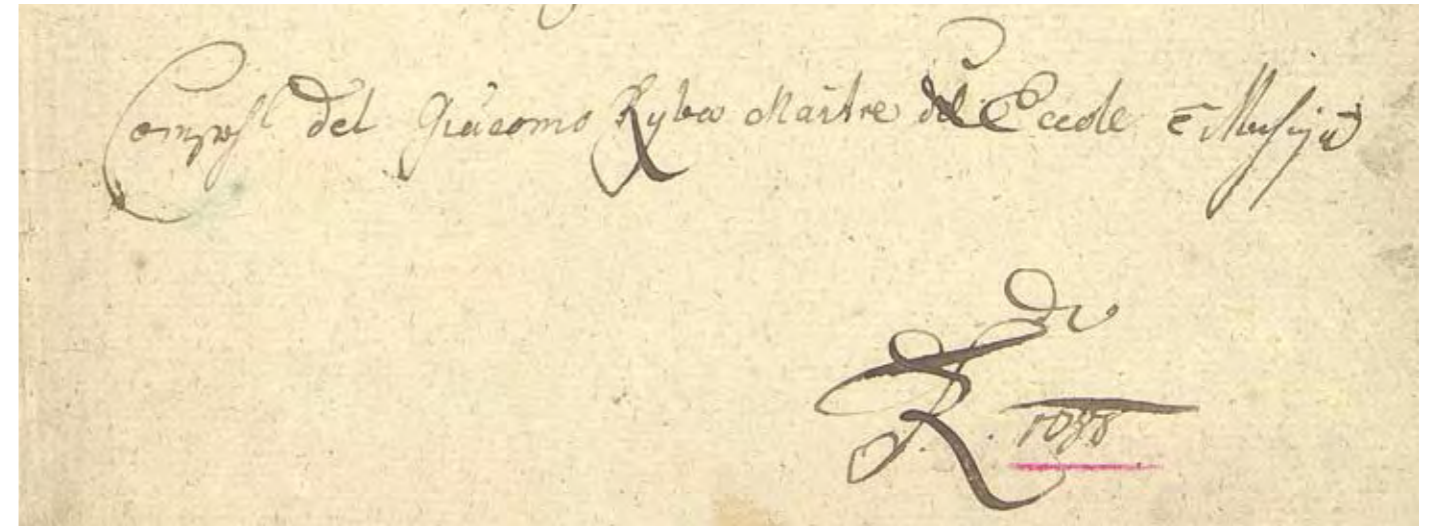

Hymnus de Communi Confessorum (z textů O Vyznavačích), obálka s datací a první strana basového partu, autograf [?]. Skladbu pro sólový bas, dvoje housle, kontrabas a varhany Ryba zkomponoval v Mníšku 6. května 1787. Předmět ze sbírek Západočeského muzea v Plzni, inv. č. NMP 8423

Byl to pravděpodobně strýc Jan Vanček, tehdejší rožmitálský kaplan, který kdysi Rybu přivedl do Prahy, kdo jej upozornil, že v Rožmitále onemocněl učitel a hledá se jeho zástupce. Ryba byl v Mníšku spokojen, ale příležitost stát se v tak mladém věku namísto pomocníka učitelem patrně zásadním způsobem ovlivnila jeho rozhodnutí Mníšek opustit a ucházet se o uvolněné učitelské místo v městě, kde jako učitelský pomocník působil již jeho otec.

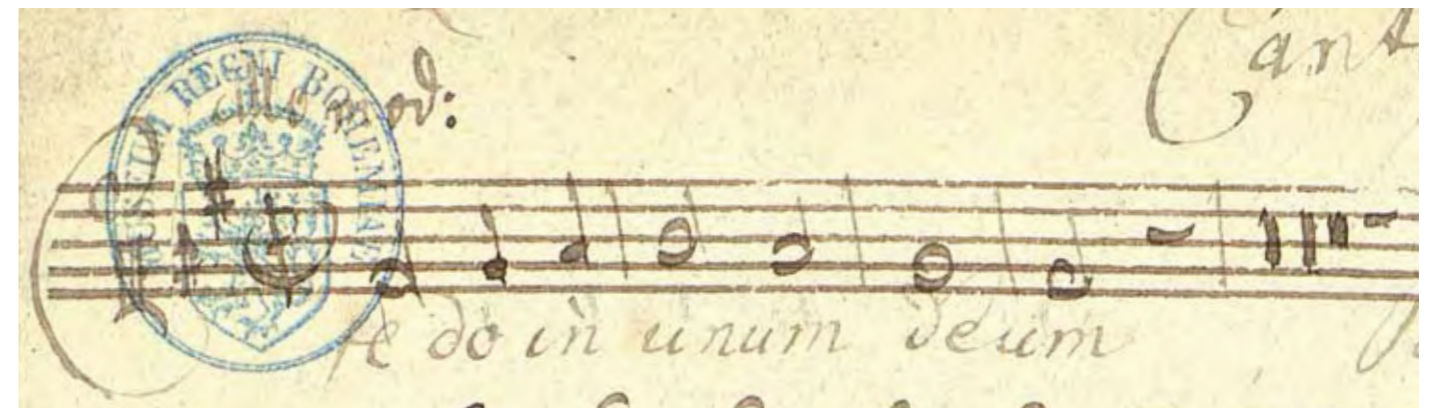
Poutní místo Skalka, kapličky – křížová cesta z let 1756–1762 vedoucí od kláštera ke kostelíku sv. Maří Magdalény, který byl v letech 1692–1693 vybudován stavitelem Kryštofem Dientzenhoferem na ostrohu nad městečkem.

Credo pastorale in D z roku 1787, obálka s uvedením roku 1788, detail spodní části obálky, první strana sopránového partu a detail jeho úvodních taktů, autograf.

Předmět ze sbírek Národního muzea – Českého muzea hudby

Skladba obsahuje mešní části Credo, Sanctus, Benedictus a Agnus Dei.

ROŽMITÁL

1788–1815

Toble je tedy místo, pro něž jsem určen.

Jakub Jan Ryba

V roce 1788 jsem byl povolán do Rožmitála jako školní zástupce, jehož místo jsem spravoval asi půl roku. Pak jsem ale byl ustanoven coby skutečný učitel a zároveň kantor.

Své dny od té doby žiji z mála v kruhu své rodiny tak spokojen, jak jen dokážu.

Jakob Johan Ryba's musikalischer Lebenslauf z roku 1801

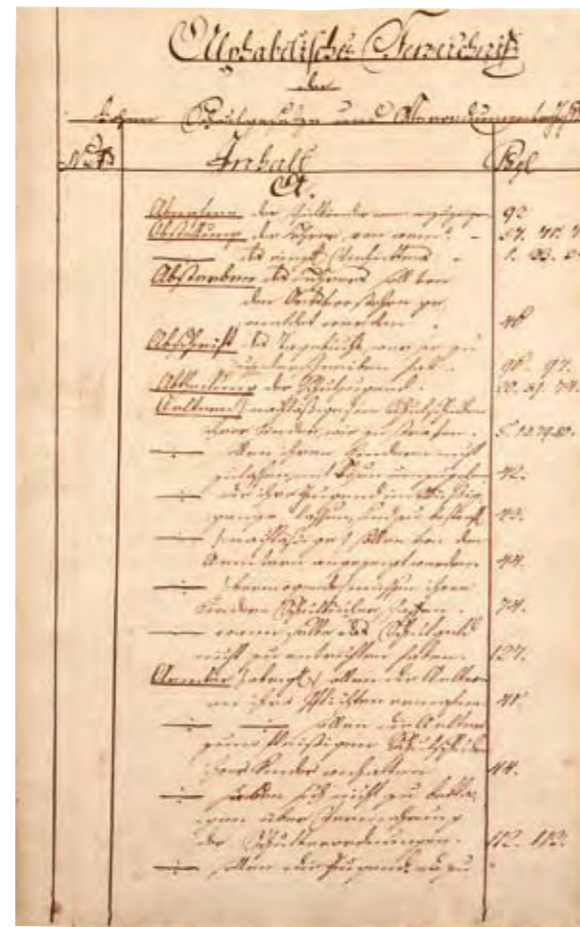
V Rožmitále strávil Ryba více než polovinu svého života představující dvacet sedm skladatelsky nejplodnějších let. Zde dozrál ve vynikajícího učitele a znamenitého hudebníka a vytvořil i nejpodstatnější část svého rozsáhlého a rozmanitého díla hudebního i literárního, včetně skladby nejslavnější. Dokázal, že umí naplnit jakoukoliv hudební formu od drobné písně po koncert, od árie po oratorium. Právě zde se s konečnou platností vzdal svých snů a opustil myšlenku o svém uplatnění za hranicemi.

Přijal životní role učitele, regenschoriho, manžela i otce a obětoval jim všechny své síly. Jako vzdělaný, zásadový a mnohdy neústupný člověk vysokých mravních kvalit se tu setkával s lidskou zlobou a malostí, čelil nepochopení i útokům ze strany vrchnosti i prostého obyvatelstva. Náročná a zničující životní tempo, zášť, nevděk, pohrdání, duševní dispozice a nesmírné vypětí jej přivedly k myšlence na smrt. Pozemský život devětačtyřicetiletého Jakuba Jana Ryby se uzavřel v lesní tišině nad Voltuší.

Rožmitál patří k Rybovi přes všechno záporné, co mu v životě přichystal. Jeho život mimo Rožmitál by byl zcela jistě jiný, těžko říci, zda šťastnější či užitečnější, ale určitě by nevzniklo dílo, které Ryba vytvořil právě tady.

Jakub Jan Ryba – vzor učitele

Ryba zvolil učitelské povolání na úkor svých osobních plánů, ale nikdy proti němu nezahořkl a cele se mu po zbytek života, i přes všechny životní krize, příkladně a vytrvale věnoval. Byl křesťanem, člověkem vysokých mravních zásad, v osobním i rodinném životě šel ostatním příkladem. Znal podrobně všechny školní předpisy i současnou pedagogickou literaturu a neustále se vzdělával.

Patentebuch bei der Rožmitaler Pfarrschule – Kniha patentů rožmitálské farní školy.

Knihu školních nařízení a předpisů Ryba založil 29. dubna 1788 a poslední jeho zápis v ní pochází z 5. dubna 1815.

Předmět ze sbírek Podbrdského muzea

Za účinný výchovný i vzdělávací prostředek považoval zpěv: *K tomu, aby mládež všechna prospěšná učení, i když školu opustila, v paměti podržela a je sobě s potěšením často připomínala, nejúčinnivější prostředek podle vlastní mé zkušenosti jest zpěv mezi školní cvičení uvedený.*

Snažil se, aby si děti zvykaly doma číst. Půjčená kniha měla být zároveň i odměnou, proto si mohl domů knihu vypůjčit jen pilný a vzorný žák. K tomuto účelu zařídil školní knihovničku. Vítal všechny prostředky k udržení zdraví svých dětí i žáků. Syn Václav (* 1800) byl jako první v Rožmitále očkován proti neštovicím. Dbal o čistotu ve třídách, stále v nich udržoval čerstvý vzduch, nechával je vykuřovat jalovcem i v zimním období. K tomu se také třídy větraly, což bylo v té době v zimě na venkově něco nevídaného.

Koupání jedenkrát nebo dvakrát týdně po vyučování za dozoru učitele nebo pomocníka bylo povoleno až podle guberniálního nařízení z 29. 7. 1796. Ryba je o dva roky předběhl, když již 3. 7. 1794 ze své vůle dětem koupání povolil. Děti se zprvu koupaly v Sadoňském rybníce, od roku 1795 také v Zámeckém (Podzámeckém) rybníce.

Byl mezi prvními, kteří přispívali do fondu pro přestárlé a nemocné učitele. V době jeho příchodu do Rožmitála takový fond ještě neexistoval a on musel svému předchůdci vyplácet důchod ze svých příjmů.

Svou pedagogickou bystrost projevil nadčasovým návrhem vzájemných školních porad, který zaslal biskupské konzistoři dva roky před svou smrtí. Není známo, zda bylo jeho doporučení realizováno, neboť přestože se jednalo o návrh pozoruhodný, byl v tehdejší době sotva uskutečnitelný. Obzvláště když Ryba doporučoval, aby se porady konaly každý týden.

Při výuce používal sokratovskou metodu, při níž vhodně zvolenými otázkami podněcoval své žáky k vlastnímu úsudku. Dokázal účelně rozvrhnout učivo, výkladem přiměřeným schopnostem žáků pomáhal dětem pochopit a ovládnout probíranou látku, dbal na kázeň a řád ve škole. Tím vynikal nad mnohé jiné učitele a stal se pro ně vzorem k následování. Jeho zásluhy o vzdělávání mládeže oceňovaly pochvalnými dekrety správní instituce. Byl vyznamenán 7 krajskými, 1 vikariátní, 3 konzistoriálními pochvalami a ve svém úřadě byl potvrzen dvojnásobným guberniálním dekretem.

Die ganze heilige Schrift des alten und neuen Testaments z roku 1781.

Předmět ze sbírek Podbrdského muzea

Tištěná německá Bible o rozměrech 220 x 130 x 90 mm v celokožené vazbě ze zlatými ozdobami a říšskou orlicí na deskách, kterou Ryba obdržel jako dar za zásluhy o školu od K. k. Schulenoberdirektion v roce 1795. Na horním štítku je vyraženo: „Dem Verdienten Schulmanne Jakob Ryba, Lehrer in Rosenthal“ (Zasloužilému učiteli Jakobu Rybovi, učiteli v Rožmitále). Na titulním listu se nachází podpis Rybova nejstaršího syna Josefa Arnošta. Dar paní Jaroslavy Benhartové, manželky režiséra Gabriela Harta, posledního z potomstva Rybova nejstaršího syna.

Pořádek ve školním vyučování

Poněvadž jsou vesnice od školy daleko, je rozvrh hodin uspořádán tak, že dopolední vyučování začíná v 9 a končí v 11 hodin; od 11 do 12 se učí schopné děti počátkům hudby, a zvláště zpěvu; odpolední vyučování počíná o druhé hodině a trvá do čtyř; od čtyř do pěti nebo šesti cvičí se děti v instrumentální hudbě.

Učitel zde zavedl také zpěv před vyučováním a pro osvěžení také během hodiny; děti zpívají denně dopoledne i odpoledne před vyučováním půl hodiny nábožné a mravoučné písně.

Žáci obou tříd píší měsíční zkušební písemnosti, aby z nich bylo možno posoudit, jak pokročili v krasopise. Vypracované předpisy školní mládeže se uchovávají ve školním archivu k pololetním zkouškám. Zkouška se koná rovněž každý měsíc a podle jejího výsledku zaznamenávají se v třídním katalogu pečlivě známky o pokroku, jakož i o pílí a mravech.

Obě školní světnice se denně smýčí před lavicemi; v zimní době jednou, v letní dvakrát se čistí celé i pod lavicemi.

Aby se v třídách stále udržoval čistý a zdravý vzduch, vykuřuje se po celou zimu dopoledne i odpoledne jalovcem a mimo to se otvírají okna i dveře, jimiž se vpouští do tříd čerstvý vzduch zvenčí. Pilně se vykuřuje i v ostatních ročních dobách za vlhkého a pošmourného počasí.

V každé lavici sedí na předním místě dohlížitel, který je povinen za vyučování bedlivě pozorovat jemu svěřené žáky. Nad dohlížiteli je ustanoven některý z nejlepších a nejmravnějších žáků jako vrchní dozorce, který kontroluje pílí, činnost a chování jejich i ostatních dětí nejen ve škole, ale i mimo ni. Koncem každého měsíce odevzdávají dohlížitelé výkazy o pěti rubrikách, v nichž je jméno žáka, píle, pozornost, mravní chování ve škole, v kostele a mimo školu; totéž činí i vrchní dohlížitel.

Jsou vždy určení dva žáci z první lavice, aby obraceli, postavili nebo odstranili školní tabuli, a jeden žák z druhé lavice, aby ji smazal nebo utíral.

Školní řád

Aby učitel udržel kázeň, zavádí se tento řád:

1. Předčítají se a vykládají po všechny měsíce všem žákům školní ustanovení a policejní nařízení, jež mají vztah k dětem. Při tomto slavnostním aktu stojí všichni ve svých lavicích.
2. Nejvyšší policejní nařízení, jakož i disciplinární předpisy jsou rovněž vyvěšeny ve škole, všichni žáci je vidí a mohou číst.
3. Při každém přečinu čtou se provinilci školních ustanovení před celou třídou, která musí povstát, načež je obžalovaný bez prominutí podle svého přečinu potrestán.
4. Potrestaný pak musí přítomným školním osobám poděkovat.
5. Přečiny proti chování trestají se vždy veřejně a podle druhu provinění buď zápisem žáka na tabuli, nebo metlou aneb rákoskou. Tělesné tresty vykonává jen školní pomocník.
6. Žáci si stěžují proti těm, kdož jim ublížili, příslušným dohlížitelům, a to písemně. Ti podpíší vlastní rukou stížnosti a odevzdají pak učiteli buď před vyučovací hodinou, nebo po ní. Písemné stížnosti zapíše pak učitel do protokolu trestů a očíslované cedulky se stížnostmi žáků k němu přiloží. Toto zařízení je velmi prospěšné. Především se cvičí žáci psát, a to bez nucení; zabráňuje se neblahému křiku během vyučování; ustanovení dohlížitelé získávají u žáků sobě podřízených větší vážnost; rodičům, kteří se obvykle vzpírají školní kázně, může učitel jasněji prokázat přečin i důvod potrestání jejich dětí.
7. Vstoupí-li do třídy místní nebo školní představený, musí školáci tiše vstát, sklonit hlavu a čekat, až dostanou pokyn, aby se posadili. Totéž děje se při odchodu školního hosta.

8. Jakmile vejde žák do školy, musí se poklonit. Přijde-li pozdě, stojí tak dlouho před lavicemi, až mu učitel dovolí si sednout.

9. Nikdo nesmí přes lavice na své místo.

10. Kdykoli se pro školní děti slouží mše sv., jdou jak do kostela, tak z kostela všechny po dvou pomalu v tichosti a s obnaženými hlavami.

11. Jako trestů se používá místa hanby, černé knihy, černých známek, tabule hanby, pak metly a rákosky; tělesně se trestá buď přes dlaně, nebo při těžším provinění přes hýždě; rány se počítají od jedné do dvanácti podle toho, o jaký přečin jde.

12. Odměnou jsou bílé známky, tabule cti, kniha cti a pod.

13. Přísně se trestají tato provinění: přezdívaní, lež, neposlušnost a protivení, rvačky, pobíhání po náměstí nebo po ulicích, účast při taneční muzice, neslušné chování v kostele neb před kostelem, svévolné poškozování stromů, rostlin a polních plodin, svévolné týrání domácích i jiných zvířat, házení kameny, blátem, pískem, podvod, krádež a odcizení věcí, utrhání na cti, a vůbec vše, co odporuje morálce.

Školní deník, 2. díl z let 1797–1815

Rybův návrh školních porad

Bylo by vůbec pro radní síň, kostel a školu velmi prospěšné, kdyby se určil jeden den v týdně k poradám a rokování o školství a o fyzickém i morálním vzdělání venkovské mládeže. V těchto úředních školských dnech by místní představený, duchovní správce a učitel odstranili společně všechny překážky, které jsou v cestě školství, zavedenému pro blaho státu. Tyto úřední schůze přinesly by i blahodárný užitek: tři úřady by se stále víc a více sjednocovaly a vzájemně podporovaly v každé užitečné a dobré věci, a staraly se o vzdělání svých poddaných, samy by se víc a více vzdělávaly a žily spolu ve svaté harmonii jako vzor sobě podřízeným obcím. U lidu by se rovněž šířila a upevňovala větší měrou váž-

nost, a kde se k ní položí základy, tam přibývá stále více důvěry. Vážností a důvěrou může pak moudrý, chytrý, obzřetný a rozsáhlý úředník kteréhokoliv úřadu všude a při každé příležitosti působit i málo slovy na lid.

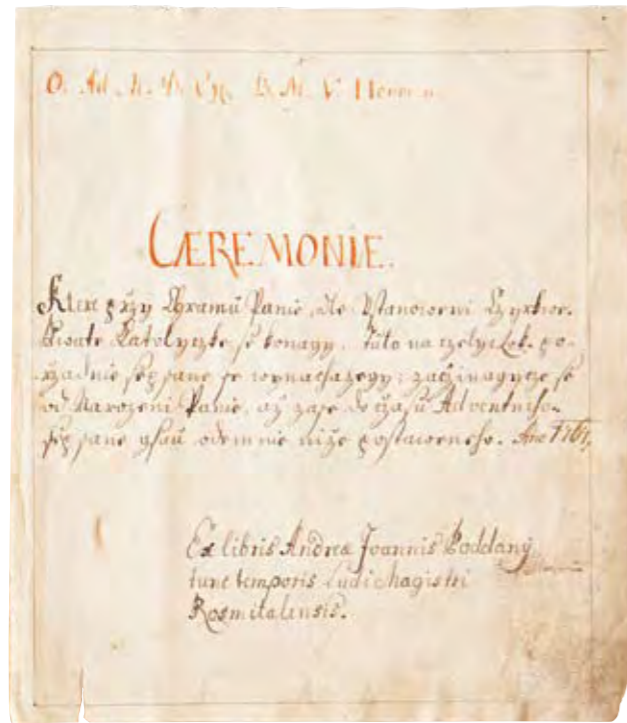
Rybova pravidla pro koupání dětí

Nejčastěji byly děti trestány, protože se koupaly na veřejných místech, která jsou nebezpečná a nečistá. Toto a špína, v které nechávají mnozí rodiče své děti, přiměla učitele, že jim dovolil jednou týdně koupání, k němuž vynalézal čisté místo, kde se nemůže stát žádné neštěstí, a nařídil:

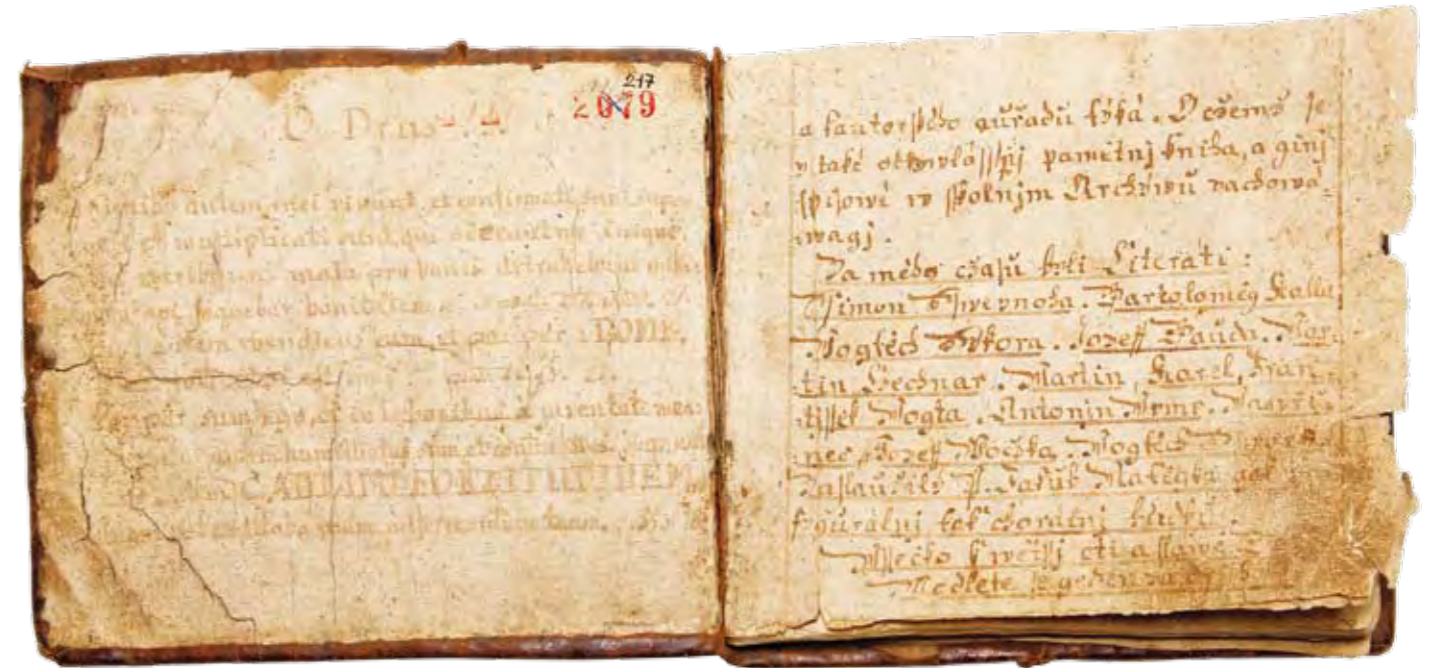
- a) Žádný žák se nesmí koupat bez vědomí učitelova, jinak bude přísně trestán.
- b) Pilné a hodné děti dostanou každý týden od učitele dovolení, aby se umyly v Sadoňském rybníce, kde je čistá a čerstvá voda.
- c) Koupání je každý týden ve čtvrtek, pokud to učitel uzná za vhodné. Děti se půjdou koupat teprve o 4. hodině odpolední, v pořádku se svléknou a umyjí si tělo bez jakéhokoliv pohoršení.
- d) Nad koupáním budou bdít dva žáci druhé třídy a zaznamenají všechny nemravné děti, které pak již nedostanou k němu povolení.
- e) Děti nepůjdou dále do vody než k tyči, kterou zarazil dozorce.
- f) Každý z větších žáků smí se pětkrát potopit, malí ne víc než třikrát.
- g) Po koupání si budou žáci hrát, jak jim ukáže učitel.
- h) Vše, co je nemravné a nebezpečné, je dětem nejpřísněji zakázáno.
- i) Když se půjdou koupat, musí to oznámit rodičům.

Učitel doufá, že tím nejedná proti policejnímu pořádku, který zakazuje jen nebezpečné a pohoršlivé koupání. Toto koupání bude vždy pod dozorem učitelovým nebo některého ze školních pomocníků, čímž se zabrání všemu nebezpečí a nepořádku. Mládež bude z něho mít značný užitek a vystříhá se dřívějšího pokoutního koupání. Kdo zná velkou přednost koupání v čisté a čerstvé vodě, bude jistě tento učitelův krok schvalovat.

Školní deník, 22. 4. 1813 a 3. 7. 1794

Caeremoniae. Ex libris Andreae Joannis Poddany, tunc temporis Ludi Magistri Rosmitalensis.
 Obdivuhodně zachovalý rukopisný ceremoniál Rybova předchůdce Ondřeje Poddaného z roku 1764.
 Předmět z archivu Římskokatolické farnosti Starý Rožmitál

Rozmitálský kancionál Vejeroční písně Ondřeje Poddaného z roku 1764.
 Rukopisný kancionál sepsaný Rybovým předchůdcem Ondřejem Poddaným obsahuje i četné Rybovy příписy se jmény učitelů, pomocníků, farářů, kaplanů, „vyučenců“ a literátů a také stanovy pro rožmitálský literátský sbor z roku 1802.
 Předmět ze sbírek Podbrdského muzea

Hej, mistře

Skladatel musí umět promluvit k různým srdcím a to dokáže, když své kusy skládá celým srdcem.

Jakub Jan Ryba

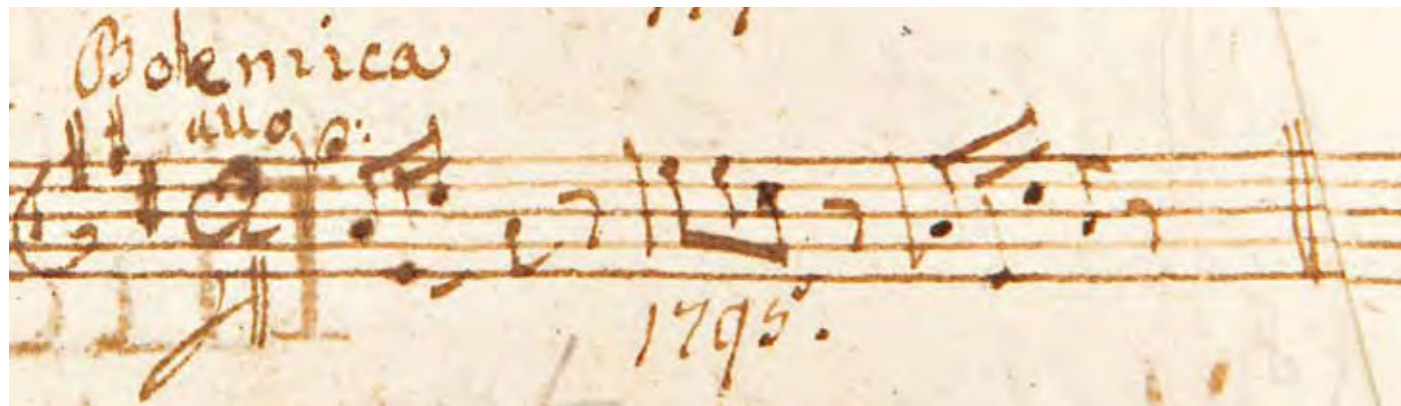
Je to vpravdě skladba česká.

Jan Němeček

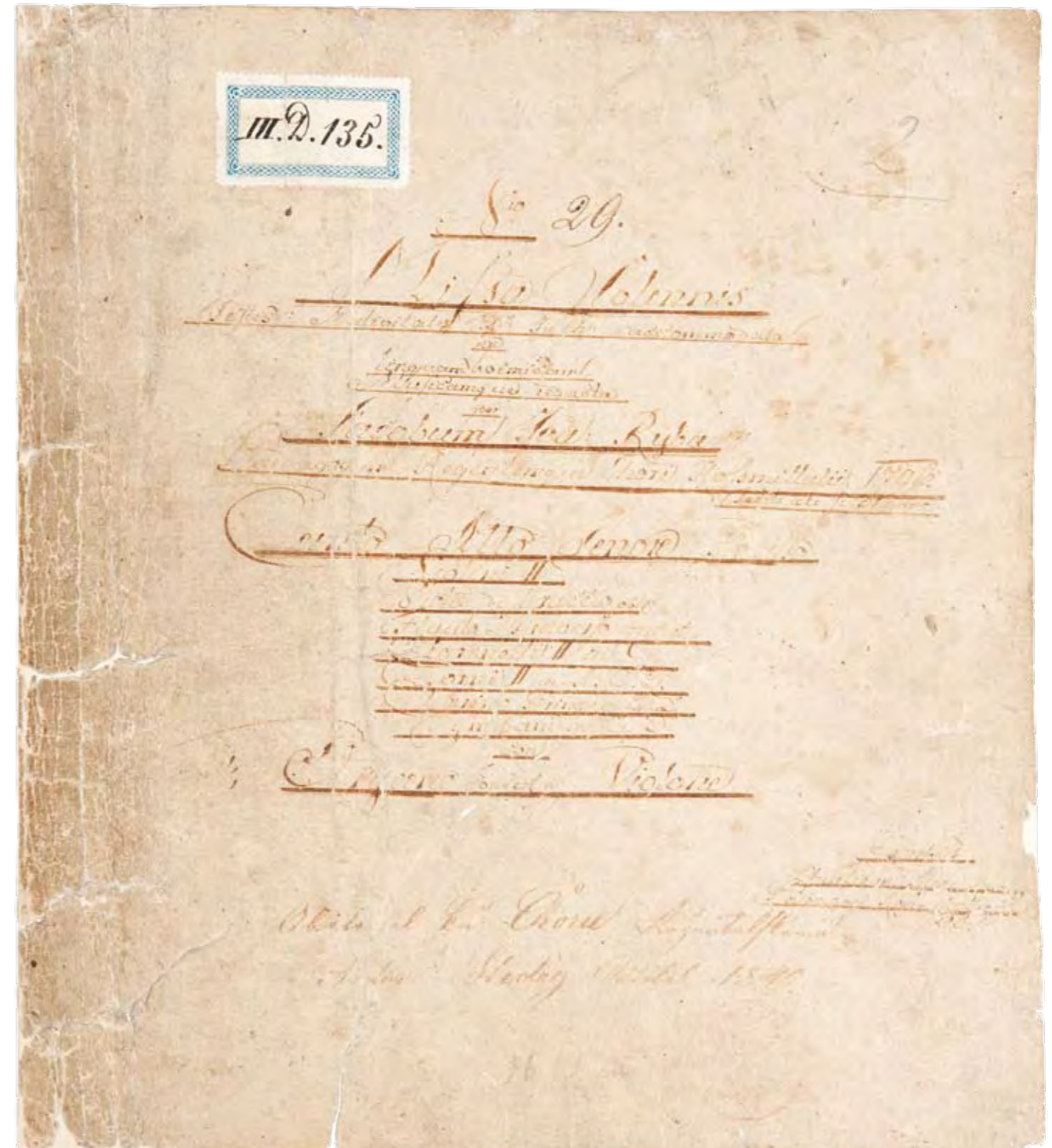
Od kantátových pastýřských zpěvů postupoval Ryba přes česko-latinské vánoční mše pod dojmem jesličkových her logicky a uvědoměle ke svému vrcholnému pastorálnímu dílu. V něm se Ryba přiblížil lidové melodice nejvíce, i když přímé převzetí z lidové písně je minimální. Spojil s tím zároveň svůj obdiv pro klasicismus a zvláště Mozarta a vytvořil typ české vánoční skladby konce 18. století. Není to již pouhá vložená jesličková hra, ale její volná aplikace na samostatnou mešní skladbu. Tento primát nelze Rybovi upřít.

V historii se již několikrát stalo, že skladatele proslavilo dílo, kterému sám nepřikládal velký význam, mnohem více než dílo či díla, jež sám považoval za nejlepší. V Rybově případě však byla tato skutečnost přivedena až do krajnosti. Jediná skladba, která jeho jméno zajistila věhlas takřka po celém světě, skladba, díky níž se Ryba dostal do povědomí českého i jiných národů a je v něm již nadobro zakotven, pro něj patrně neměla v době svého vzniku zdaleka takový význam, jakého dosáhla mnoho let po jeho smrti. Kromě soupisu vlastních skladeb z let 1782–1798, v němž mezi slavnostními mšemi uvádí jednu českou mši, a fragmentu tematického soupisu svého díla z let 1774–1796 s incipity jednotlivých děl, kde je uvedena jako *Bohemica* (česká) z roku 1795 (v rozporu s datací 1796 na obálce), Ryba ve svých životopisech nevěnoval této skladbě jedinou zmínku. O jejích osudech víme velmi málo, dodnes ani není jisté, či rukou je psán její nejstarší dochovaný notový materiál. Uvádíme ji pod nepůvodním názvem a často v podobě velmi vzdálené od originálního tvaru díla. A to není zdaleka jediný rozpor týkající se tohoto nejnámějšího Rybova díla. Žije v našem povědomí jako jeden ze symbolů českých Vánoc a tak je také prezentována v zahraničí.

Vešla do dějin pod názvem *Česká mše vánoční*, k němuž jsou často přidávána i její úvodní slova Hej, mistře. Autor sám jí však přisoudil obširný latinský titul *Missa solennis festis Nativitatis D. J. Ch. accomodata in linguam boemicam musicamque redacta per Jacobum Joa. Ryba Pedagogum Regentemque Chori Rossmittalii 1796 (fecit aet. s. 31 anno)*. V překladu zní: *Slavnostní mše věnovaná oslavě narození Pána Ježíše Krista, v jazyce českém do hudby uvedená Jakubem Janem Rybou, učitelem a ředitelem rožmitálského kůru roku 1796 v 31 letech jeho věku.*

Incipit České mše vánoční v Tematickém soupise duchovních skladeb Jakuba Jana Ryby z let 1774–1796, autograf.
Předmět ze sbírek Národního muzea – Českého muzea hudby

Obálka České mše vánoční nadepsaná Rybovou rukou s přípisy syna Viléma: „Ex rebus Guiliemi Alex Ryba Pedagogi Rossmittalensis 1816“ a Antonína Štědrého: „Obětoval ku Choru Rožmitálskému Anton Štědrý učitel 1840“.
Předmět ze sbírek Národního muzea – Českého muzea hudby

Dějová osnova díla

První část mše *Ad Kyrie* Ryba cele svěřil dvěma sólovým mužským hlasům. Je tichá noc, nebe plné hvězd, svítí měsíc. V tom se objeví na obloze jasná záře, ptáci začnou zpívat, kdesi v dálce se ozve líbezná hudba. Mladý pastýř bdící na strážu u stáda ovcí spěchá probudit svého mistra – správce ovčína a upozorňuje ho na podivuhodné úkazy na obloze: „Vzhlédni na jasnost, nebes na svatost“, „měsíc krásně plápolá“, „denice již vychází“, „z hájí zuve zvěř, cvrlikáním přelíbým ptáčků zvučí keř“. Rozespáлый mistr je zprvu mrzutý, že byl vytržen z odpočinku po celodenní těžké práci, ale když zaslechne „libé hrání“, zaujatě se podívuje nad neobyčejnou situací. Po dvojzpěvu „Co jest to, co jest za libé hrání“, uznává mistr vážnost situace: „Jsem rád, žes mne zavolal k tomu podívání“ a pojme úmysl běžet tam, „kde to libé zní“.

Druhý oddíl *Ad Gloria* je chvalozpěvem oslavujícím narození Krista, skladatel zde vždy volí veselý ráz hudby. Začíná dvojzpěvem sopránů „Sláva budiž Bohu velikému, pokoj lidu všemu pokornému“. To andělé oznamují Kristovo narození. Obromený mistr hledá slova: „Co jest to, kde jest to, co to slyším za hlas, jenžto volá na nás“, aby opětovně uznal mimořádnost okamžiku: „To musí něco znamenat, musím hned stádo domů hnát, vzbudím svou chasu, aby té krásy pozorovala, a pak se mnou šla k Betlému, jak jsem slyšel, z oblohy když hlas vyšel.“ V dvojzpěvu tenoru a altu „To jest jasnost skvostná“, zvukomalebně podloženém doprovodem orchestru, zaznívá údiv nad nádherou betlémské noci. V závěru oddílu pak mistr zvěstuje radostnou zvěst ostatním a všichni radostně volají „Pojďme tam“ a „Alleluja“.

První vložená část *Ad Evangelium* (Graduale) je cele věnována svolávání co nejširšího okruhu lidí: „Vzhůru, bratří, jenom čerstvě vstávejte“, „Jeden svolá všecku chasu“. Mistr volá pastýře jménem „Ferdo“, „Jozku“, „Janku“ a posílá je i do vzdálenějších míst kraje: „Běž hned za háj, vzbudiž celý zálesní kraj“, „jdi za horu, svolaj lidi v Boru“. Snad právě zde nejvýrazněji vstupuje do Rybova díla realita jeho doby i s názvy odkazujícími ke konkrétním místům rožmitálského kraje a s křestními jmény tehdejších obyvatel. Svolávají

„dobré hudce, zpěváky a hodné trubce“, kterých zde v Rybově době bylo zajisté mnoho. Celý oddíl pak končí odhodláním „K Betlému tuť půjdeme, Boha slavít budeme.“

V oddíle *Ad Credo* vrcholí přípravy na cestu: „Již se jen připravte, hudby si opravte.“ Po dotazech „Copak máme s sebou vzítí aneb nač pak máme hrátí“ následuje nádherné basové sólo „V pravé pobožnosti“. Líbeznou melodii pak střídají dotazy sboru „Kdopak dary ponese“, kterým bas odpovídá „Ty nám Tomek poveze“. Po vroucím zpěvu celého sboru tato část vrcholí slavným „Alleluja“ a mohutnou oslavou Boha Otce: „Sláva buď Tobě, Bože, věčný, Bože velký, neskončený, v své mocnosti jsi jediný.“

Druhou vloženou část *Ad Offertorium* zabahuje líbeznou melodií flétna s doprovodem orchestru. Zástup již dospěl do Betléma, bas zpívá „V pokoře poklekněme.“ Všichni žasnou „To jest Dítě vznešené.“ Následuje vroucí prosba „Obdar všechny milostí, zblaz nás věčnou radostí, zde nám uděl žehnutí, pokojné obcování.“ Po výzvě mladého pastýře „Nuže, bratří, zabrajeme“ a mistrově „Naštemujte hudby jasně“ přednáší celý orchestr svůj hudební dar malému Ježíškovi. Závěrečný sbor „Radostí a plesáním“ oslavuje Boha podobně jako v předcházející části, tentokrát se však zaměřuje na oslavu Boha Syna „Ježíš Vykupitel náš, vytrh z služebnosti nás.“

Další oddíl mše *Ad Sanctus* je andělským hymnem. Zde se Ryba vrací k původnímu textu „Nebe, hlásej ‚Svatý‘, obloho, zni ‚Svatý‘. Nejvyšším Onť Pánem jest, nejvyšší mu budiž čest!“ Zpočátku volí velebný dvojzpěv ženských hlasů, aby vše vygradoval do svižně pojaté mohutné oslavy Boha Tvůrce: „Nebe, země hlásejte, chvály, slávy zpívejte.“ Součástí tohoto oddílu je i jindy samostatný *Benedictus*. Je věnován oslavě zrozeného Spasitele. Celý zástup vyznává: „Tu se jemu obětujem, pravou lásku příslibujem, Tobě chceme sloužit vždy, tím pak dojdeme věčné mzdy.“ Vroucí prosbu „Rozpal hojně srdce láskou víc a více“ svěřil Ryba sólovému sopránu. V dojímavém závěrečném zpěvu „Ó Dítě, dodej milosti, ať s Tebou vejdem v radosti blažené věčnosti“ prosí zbožné Rybovo srdce napříč staletími o spásu pro každého z nás.

Část *Ad Agnus* pojmal Ryba jako rozloučení s nebeským Dítětem. Všichni se poroučejí do jeho ochrany a několikrát co nejzbožněji opakují: „Uděl nám všem pokoj svatý, po němž všickni dychtíme.“

Mohutný Chorus je finální částí celého díla. Použitím názvů různých hudebních nástrojů užitých k chvále Boží, je jakousi parafrází Žalmu 150. Vrcholí mohutnou oslavou trojjedineho Boha: „Budem chválit svého Otce z upřímného ctného srdce, písněmi, modlitbami, milováním, Tě vzýváním: Otce Boha, jeho Syna, též i Ducha, budem vždy velebiti.“

Úryvek z Lukášova evangelia (Lk 2, 4–20)

Také Josef se vydal z Galileje, z města Nazareta, do Judska, do města Davidova, které se nazývá Betlém, poněvadž byl z domu a rodu Davidova, aby se dal zapsat s Marií, která mu byla zasnoubena a čekala dítě. Když tam byli, naplnily se dny a přišla její hodina. I porodila svého prvorozeného syna, zavinula jej do plenek a položila do jeslí, protože se pro ně nenašlo místo pod střechou. A v té krajině byli pastýři pod širým nebem a v noci se střídali v hlídkách u svého stáda. Náhle při nich stál anděl Páně a sláva Páně se rozzářila kolem nich. Zmocnila se jich veliká bázeň. Anděl jim řekl: „Nebojte se, hle, zvěstuji vám velikou radost, která bude pro všecken lid. Dnes se vám narodil Spasitel, Kristus Pán, v městě Davidově. Toto vám bude znamením: Naleznete děťátko v plenkách, položené do jeslí.“ A hned tu bylo s andělem množství nebeských zástupů a takto chválili Boha: „Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj mezi lidmi; Bůh v nich má zalíbení.“

Jakmile andělé od nich odešli do nebe, řekli si pastýři: „Pojďme až do Betléma a podívejme se na to, co se tam stalo, jak nám Pán oznámil.“ Spěchali tam a našli Marii a Josefa i to děťátko položené do jeslí. Když je spatřili, pověděli, co jim bylo řečeno o tom dítěti. Všichni, kdo to uslyšeli, užasli nad tím, co jim pastýři vyprávěli. Ale Maria to všechno v mysli zachovávala a rozvažovala o tom. Pastýři se pak navrátili, oslavující a chválíce Boha za všechno, co slyšeli a viděli, jak jim to bylo řečeno.

Bible, Český ekumenický překlad, Praha 1985

Kdo byl mistr

Stopy geneze slovesné složky mše *Hej, mistře* lze sledovat v Rybových pastorelách. Ve Chválozpěvu při vánoční slavnosti narození Krista Pána se vyskytují sice nečetné, avšak dosti podstatně shodné formulace – pastýř v pastorele počíná budit své druhy citoslovcem „Hej“, opakuje „co to slyšel za hlas“, vyzývá ostatní „pojdte se mnou“; užitě výrazivo, druh rýmů a hlavně stejná stavba dialogů, otázek sboru a odpovědí sólistů, naznačuje koncepční postup uplatněný ve mši. Podobně je tomu v šestidílné pastorele *Sláva budiž Bohu*, v níž rovněž vystupuje „mistr“ pastýř. Její úvodní zvěstování téměř plně souhlasí s počátkem textu mešního *Ad Gloria* a svým obsazením a rozvrhem formy velmi připomíná stavbu mše. Není však známo, kdy Ryba tuto skladbu napsal. Mohla být pozdější zdrobnělou reminiscencí na tvar mše z roku 1796, mohla být ovšem i přípravnou studií k jejímu vzniku. Co vedlo skladatele k užití charakteristických úvodních slov *Hej, mistře*?

Chov ovcí, pěstovaný v českých zemích od nepaměti, se značně rozšířil v druhé polovině 18. století, kdy byl obohacen o vzácné plemeno merino ze Španělska. Stal se tak výnosný, že vstoupil i do přísloví – Ovčiny, pivovary a rybníky plní Čechům zlaté pytlíky. Zkušené ovčáci patřili k vyhledávaným námezdním silám, měli zvláštní výsady, byli vyvážáni z robotních povinností, patřili k tzv. čtvrtému stavu – odtud slova známé lidové písně o „ovčácích – čtverácích“. Vstupní výzva Rybova díla nebyla zvolena náhodně, měla zcela určitý smysl: oslovovala mistra, správce ovčína. Mistr a jeho pomocníci – mejstřík, pohonič, jehnětník, špitálník – se starali o jehňata, dospělé ovce – zubkyně, jejichž stáří určoval počet zubů, o berany, skopce i staré ovce – brakyně. Doboově běžné a obecně srozumitelné ovčácké názvosloví se vyskytovalo v českých kantorských skladbách s pastýřskou tematikou již dříve; v Příjemné pastorele Jiřího Ignáce Linka z Bakova zpívá pastýř – „pan mistr“ – o mladých zubkyních a starých brakyních. Ryba mohl takovéto skladby znát, ovšem uplatnil tu především vlastní zkušenosti; u každého z dvorů s polním hospodářstvím, náležejících k rožmitálskému panství, byl ovčín spravovaný mistrem.

Jiří Berkovec

Vrcholná literární díla

Knihy pravočeských způsobů mluvení je významným dokladem oddaného vztahu rožmitálského učitele, skladatele, spisovatele a básníka k mateřskému jazyku a zemi, v níž se narodil.

Jiří Berkovec

Počáteční a všeobecní základové ke všemu umění hudebnímu jsou průkopnickou i popularizační prací. Starší i novodobá hodnocení Rybovy knihy se shodují v konstatování, že je v ní obsažen souhrn pozoruhodně rozsáhlých Rybových znalostí oboru, opřených o poznanou literaturu a o vlastní zkušenosti i reflexi.

Jan Němeček a Jiří Berkovec

Rybovy obrozenecké snahy nejlépe dokazuje obšírný rukopis, nazvaný *Knihy pravočeských způsobů mluvení*, vyznamenání, přísloví, přípovědi a rozličných a ortografických známek, též cizích, v češtině od starých uvedených slov, vedle nejlepších českých, jak starožitných, tak nyní nových spisovatelů, jimž pravá čeština na srdci a myslí vždy ležela od Jakuba Jana Ryby učitele na farní škole Rožmitálské, pak měšťana k. nadaného města Plzně, datovaný rokem 1815. V abecedním uspořádání A–Ž jsou v něm zaznamenána slova, jmenné tvary, rčení, dále příklady skloňování a časování, předložkových vazeb a větné skladby. Nevíme, jak dlouho tento doklad vytrvalé Rybovy snahy o hlubší poznání mateřského jazyka vznikal. Započal s výpisy z Veleslavínovy knihy *Politia historica*. Stejně jako svůj největší hudební projekt *Cursus sacro-harmonicus* nedokončil Ryba ani toto úctyhodné dílo, a ono přesto vstoupilo do historie české literatury. Stalo se jedním z podpůrných zdrojů nejzávažnějšího díla české obrozenecké jazykovědy – Jungmannova *Slovníku česko-německého* z roku 1835. Nad jiné svědčí o tom, jak výjimečným „venkovským“ kantorem Ryba byl.

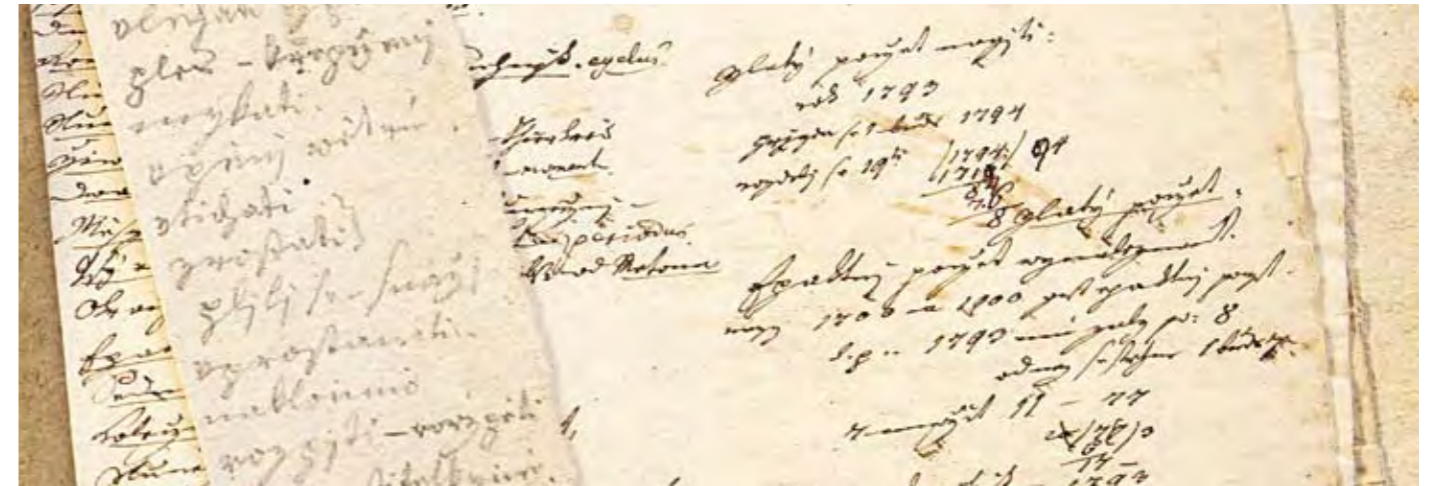

Rybovy výpisy z Veleslavínovy knihy Politia historica, o vrchnostech a správících světských knihy patery, které se staly podkladem pro Knihu pravočeských způsobů mluvení, fragment autografu.

Předmět ze sbírek Podbrdského muzea

Knihy pravočeských způsobů mluvení, titulní list, autograf. Originál archiválie je uložen v Památníku národního písemnictví – literárním archivu.

Knihy pravočeských způsobů mluvení, devadesátá a devadesátá první strana a detail vpisku o zlatém počtu, autograf. Originál archiválie je uložen v Památníku národního písemnictví – literárním archivu.

